

Słownik terminów

Terminy związane z formami organizacyjnymi ruchów młodzieżowych omówione zostały w haśle: Struktura Gordonii.

Agencja Żydowska (hebr. Sochnut) – ciało powołane na początku lat dwudziestych XX w. wraz z przekształceniem Palestyny w terytorium mandatowe (początkowo była to agenda Światowej Organizacji Syjonistycznej, w 1929 r. zreorganizowana pod nazwą AŻ składała się również z członków nienależących do ŚOS). Agencja odpowiadała za organizację imigracji do Palestyny, nabywanie ziemi, zapewnienie opieki zdrowotnej i edukacji. Reprezentowała również żydowską społeczność w Palestynie wobec rządu brytyjskiego i Ligi Narodów. Wyrosła z działalności Biura Palestyńskiego kierowanego przez Artura Ruppina.

Aguda (Agudas Isroel, hebr. Związek Izraela) – partia ortodoksji religijnej założona w 1912 r., w dwudziestoleciu międzywojennym, zwłaszcza w okresie sanacji, nastawiona na lojalną współpracę z rządem polskim, jej przedstawiciele uzyskiwali miejsca na listach wyborczych BBWR.

AJDC (American Jewish Joint Distribution Committee, ang. Amerykańsko-Żydowski Połączony Komitet Pomocy), potoczna nazwa **Joint** – żydowska organizacja charytatywna założona w 1914 r. Joint prowadził aktywną działalność w getcie warszawskim, do końca

grudnia 1941 r. legalnie, potem w podziemiu, dostarczając do getta przesyłki żywnościowe i zasiłki pieniężne, a także wspierając działalność konspiracyjną.

Alija (hebr. wstępowanie, wnoszenie się) – imigracja do Palestyny. Alijami nazwano również fale imigracyjne, stanowiące istotne etapy realizacji idei syjonistycznej: pierwsza (1882–1903), druga (1904–1914) – cezury wyznaczają tu inspirowane przez carat wybuchy przemocy: pogromy po zamachu na Aleksandra II (1881) i pogrom w Kiszyniowie (1903), choć nasilenie nastrojów antysemitycznych i ich polityczne wykorzystywanie nie ograniczało się do Rosji, trzecia (1919–1923), związana z deklaracją Balfoura, czwarta (1924–1928), zwana aliją Grabskiego, głównie z Polski, i piąta (1929–1939), związana przede wszystkim z dojściem do władzy nazistów w Niemczech, lecz także z nasileniem antysemityzmu i postępującym autorytaryzmem w Polsce.

Aszkenazyjczycy, Żydzi aszkenazyjscy – Żydzi wschodnio- i środkowoeuropejscy, należą do kręgu kultury jidysz.

Balfoura deklaracja – list przesłany w 1917 r. przez brytyjskiego ministra spraw zagranicznych Arthura Balfoura do barona Waltera Rothschilda, z intencją upowszechnienia go w środowiskach syjonistycznych. Balfour, chcąc

zapewnić wsparcie ruchu syjonistycznego dla angielskich wysiłków wojennych, zadeklarował „sympatię” rządu brytyjskiego „wobec aspiracji żydowskich syjonistów” i poparcie dla projektu utworzenia w Palestynie żydowskiej „siedziby narodowej” („a national home”).

Baudienst (niem. Służba Budowlana) – zorganizowana w 1940 r. forma pracy przymusowej dla Polaków na rzecz Niemiec, do której powoływano mężczyzn w wieku 18–30 lat. Junacy wykonywali prace przy budowie dróg, mostów, linii kolejowych, melioracji gruntów uprawnych, regulacji rzek itp. W 1942 r. na terenie Generalnego Gubernatorstwa istniało 119 obozów Służby Budowlanej.

Bilu (akronim wersetu z Księgi Izajasza 2,5: „Chodźcie do domu Jakuba...”) – młodzieżowy ruch protosyjonistyczny, świecki, o orientacji socjalistycznej, powstał w Rosji w 1882 r., w dobie pogromów inspirowanych przez carskie władze po śmierci Aleksandra II. Pogromom towarzyszyły wymierzone w Żydów tzw. prawa majowe. Bilu sformułował wizję emigracji Żydów do Palestyny i podjął pierwszą, przeprowadzoną na bardzo małą skalę i nie do końca udaną, próbę osadniczą.

Bon, bona – popularna nazwa kartki żywnościowej przysługującej zameldowanym na terenie getta Żydom, na podstawie której można było wykupić żywność sprowadzaną do getta drogą oficjalną. Popularne w getcie powiedzenie „oddać bonę” oznaczało śmierć.

Bund (Algemajner Jidiszer Arbeter-Bund in Lite, Pojln un Rusland, żyd. Ogólnożydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji) – żydowska partia socjalistyczna istniejąca od 1897 do 1948 r. Bund propagował kulturową autonomię Żydów w Polsce, odrzucając syjonizm. W getcie warszawskim prowadził działalność samopomocową i wydawał prasę konspiracyjną. Członkowie Bundu byli też zaangażowani w opór zbrojny.

Cejre Cyjon (hebr. Młodzież Syjonu) – socjalistyczna organizacja syjonistyczna realizująca idee chalucove, powołana w 1903–1904 r. Zob. też Hitachdut.

Chaluc (hebr. Pionier) – przygotowujący się do pracy w Palestynie, przede wszystkim na roli; zob. też Hechaluc.

Chowewe(j) Syjon (hebr. Miłośnicy Syjonu) – ruch protosyjonistyczny, rozwijający się od początku lat osiemdziesiątych XIX w. w reakcji na pogromy w Rosji po zamachu na cara Aleksandra II. Propagował emigrację do Palestyny, próbował pomagać wyjeżdżającym, był jednak mało liczny, wewnętrznie podzielony, nie zdołał zbudować poważnego zaplecza finansowego i politycznego. Na jego profil ideowy wpłynęło *Samowyzwolenie* Jehudy Lejba (Leona) Pinskera, Pinsker był także jednym z przywódców ruchu. W 1897 r. Chowewej Syjon przystąpił do Światowej Organizacji Syjonistycznej. W latach 1906–1919 w Odesie odbudował go w autonomicznym kształcie Menachem Mendel Usyszkin.

Debka – arabski taniec ludowy.

Dunam – jednostka powierzchni ziemi używana na obszarach Imperium Otomańskiego, równa 1000 m², oryginalnie oznaczała obszar, który jeden człowiek może zaorać w jeden dzień.

Erec Israel (hebr. Ziemia [Kraj] Izraela) – nazwa Palestyny, w okresie międzywojennym termin ten był oficjalnie uznaną hebrajską nazwą terytorium palestyńskiego objętego mandatem brytyjskim.

Galil – (hebr.) okręg; zob. też Struktura Gordanii.

Galut, golus (hebr. galut, jid. golus) – wygnanie, niewola, termin odnoszący się do sytuacji (także duchowej, mentalnej) społeczności żydowskiej w diasporze – pozbawionej ziemi, ojczyzny.

Gmina zob. **Rada Żydowska**.

Hachsza (hebr. przygotowanie) – przygotowanie do pracy fizycznej przed wyjazdem do Palestyny, forma praktycznego przeszkolenia w kraju diaspory (galutu), prowadzona w ośrodkach kibucowych. Hachsza odbywały osoby mające przynajmniej 17 lat (bogrim, zob. Struktura Gordonii).

Hagana (hebr. Obrona) – organizacja paramilitarna, powołana w 1920 r., rozwiązana po utworzeniu państwa Izrael w 1948 r. Zastąpiła Haszomer jako organizacja samoobrony społeczności żydowskiej w Palestynie, rozbudowana w związku z nasilającym się w dniach trzeciej alii konfliktem z ludnością arabską.

Hanoar Hacijoni (hebr. Młodzież Syjonistyczna) – organizacja młodzieżowa założona w Polsce w 1932 r., związana z Ogólnymi Syjonistami, miała stanowić alternatywę dla organizacji lewicowych.

Hapoel Hacair zob. **Hitachdut**.

Haszomer (hebr. strażnik) – żydowska organizacja samoobrony w Palestynie, powołana w 1909 r. przez syjonistów socjalistów, związanych z partią Poalej Syjon. Pierwsza zorganizowana siła paramilitarna jiszuwu. W 1920 r. została przekształcona w Hagane.

Haszomer Hacair (hebr. Młody Strażnik) – ruch socjalistyczno-syjonistyczny o charakterze pionierskim, przyjmujący skautowe formy organizacyjne, powstał w 1917 r.

Hechaluc – ponadpartyjny, światowy ruch pionierski, przygotowujący młodzież do wyjazdu i pracy w Palestynie. Grupy chalucowe zaczęły powstawać podczas I wojny światowej, najwcześniej w Rosji i na terenie Królestwa Polskiego. Do połączenia grup i nadania im pewnych ram organizacyjnych doszło w 1918–1919 r. na konferencjach w Charkowie, Moskwie i Warszawie. Działania ruchu obejmowały przeszkolenie praktyczne przed aliją

(hachsza), nauczanie j. hebr., historii i geografii Palestyny, lekturę klasyków myśli syjonistycznej. Nie identyfikując się z żadną partią, ruch zachowywał ideowy związek z Histadrut Haowdim w Palestynie, chaluca po przybyciu do Palestyny mieli wstępować do Histadrutu. W połowie lat dwudziestych. utworzono w Polsce organizację Hechaluc Hacair (Młody Pionier), należącą do ruchu Hechaluc, choć autonomiczną, adresującą swe działania do młodzieży poniżej 18. roku życia. Hechaluc Hacair pozostawał w bliskich związkach z politycznymi organizacjami młodzieżowymi – Haszomer Hacair, Gordonią i Frajhajt. W 1938 r. doszło do połączenia Hechaluc Hacair z Frajhajt (żyd. wolność, młodzieżówka związana z Poalej Syjon Prawicą), w wyniku którego powstała organizacja Dror (hebr. wolność).

Histadrut (Histadrut Haowdim – hebr. [Powszechny] Związek Robotników [w Erec Israel]) – federacja związkowa założona w grudniu 1920 r., pod wpływem robotników przybyłych w ramach trzeciej alii. Przez pierwszy rok bez centralnych organów, od końca 1921 r. z radą generalną i komitetem wykonawczym, pierwszym sekretarzem został Dawid Ben Gurion, który scentralizował organizację, nadał jej hierarchiczną strukturę i wyraźnie syjonistyczny charakter. Przed rokiem 1948 Histadrut, liczący ponad 100 tys. członków, był najpotężniejszą organizacją żydowską w Palestynie.

Hitachdut (hebr. Związek – Syjonistyczna Partia Pracy Hitachdut) – partia powstała przez zjednoczenie umiarkowanej większości działających w diaspory grup organizacji Cejre Cyjon oraz założonego w Palestynie w 1905 r. ugrupowania Hapoel Hacair (Młody Robotnik), odrzucającego koncepcję walki klas, silnie inspirowanego poglądami Aharonu Dawida Gordona (który, choć do niego nie przystąpił, wyraźnie z nim sympatyzował). Hitachdut została powołana w 1920 r. na zjeździe w Pradze, w którym uczestniczył też Gordon. Za swój podstawowy cel uznała wspieranie ruchu chalucowego i stymulację osadnictwa w Palestynie: „utworzenie

w Palestynie, jako w centrum narodowym, wolnego towarzystwa Żydów, pracujących na podstawie socjalistycznego, wspólnego, hebrajskiego programu, przejętego kultem pracy” (*Stronictwa i związki polityczne w Polsce*, Warszawa 1925, s. 501). Młodzieżówką Hitachdut była Gordonia. Bardziej radykalni działacze Cejre Cyjon, nie odrzucający kategorii klas, choć skłaniający się ku metodom reformistycznym, w 1919 r. utworzyli Syjonistyczno-Socjalistyczną Partię Robotniczą Cejre Cyjon, by w 1923 r. połączyć się z Poalej Syjon Prawicą.

Hora – taniec stworzony w latach dwudziestych XX w. na bazie ludowego tańca z terenów Ukrainy i Rumunii („hora”, ukr. góra). Tańczony w kole przez grupę splecioną ramionami. Ruch chałucowy w Palestynie uczynił horę tańcem narodowym.

Jiszuw (iszuw) (hebr. osadnictwo) – określenie społeczności żydowskiej przede wszystkim, choć nie tylko, zamieszkałej w Palestynie.

Joint – zob. **AJDC**.

Judenrat – zob. **Rada Żydowska**.

Keren Hajesod (hebr. Fundusz Podwalin) – został powołany na światowej konferencji syjonistycznej w Londynie w 1920 r. jako organizacja zbierająca środki na kolonizację żydowską w Palestynie.

Keren Kajemet LeIsrael (hebr. Żydowski Fundusz Narodowy) – instytucja powołana w 1901 r. na V Kongresie Syjonistycznym w Bazylei. Fundusz zbierał środki na zakup ziemi i wspieranie osadnictwa w Palestynie (m.in. wsparł budowę Tel Awiwu w 1909 r., kupił tereny w dolinie Jezreel w 1919 r.).

Kibuc obronny (hebr. Homa wemigdal, Mur i wieża) – ufortyfikowany kibuc z charakterystyczną wieżą obserwacyjną, ten typ kibuców zakładano w Palestynie w czasie powstania arabskiego w latach 1936–1939.

KKL zob. **Keren Kajemet LeIsrael**.

Komitet Domowy – podstawowa forma samoorganizacji w getcie warszawskim, skupiająca mieszkańców jednego budynku mieszkalnego i prowadząca w jego ramach m.in. działalność samopomocową. Komitety domowe wywodziły się z ochotniczych jednostek obrony przeciwlotniczej organizowanych w poszczególnych blokach mieszkalnych w czasie obrony Warszawy we wrześniu 1939 r. W momencie zamknięcia getta na jego terenie znalazło się 2 tys. komitetów domowych.

Kripo, Kriminalpolizei (niem. Policja Kryminalna) – V departament Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA). Choć formalnie przedmiotem jej działań miały być przestępstwa kryminalne, aktywnie współdziałała w eksterminacji Żydów na terenie gett, a jej funkcjonariusze wchodziłi często w skład Einsatzgruppen.

Kwuca (hebr. grupa) – (1) forma organizacji ruchu skautowego, por. niżej: Struktura Gordonii; (2) Kwuca palestyńska – kolektyw, forma życia wspólnotowego w Palestynie zbliżona do kibucu, gospodarstwo rolne oparte na wspólnej własności.

Maapilim (hebr.) – nielegalni imigranci żydowscy przybywający do Palestyny w ramach tzw. alii B z naruszeniem ograniczeń wprowadzonych przez Brytyjczyków w Białej Księdze z 1939 r.

Madrich (hebr.) – instruktor, przewodnik, wychowawca.

Makkabi Hacair (Młodzi Machabeusze) – młodzieżowa organizacja syjonistyczna założona w Niemczech w 1926 r., w latach trzydziestych związana z międzynarodowym syjonistycznym ruchem sportowym Makkabi, jednocześnie prowadząca przygotowanie młodzieży do alii. W 1941 r. Makkabi Hacair zdecydował się włączyć swoje osady palestyńskie do Chawer Hakwucot i połączył się z Gordonią.

Mapai – Mifleget Poalej Erec Israel (hebr. Robotnicza Partia Erec Israel), partia lewicowa, powołana w 1930 r. z połączenia nawiązującej do myśli Aharona Dawida Gordona partii Hapoel Hacair oraz Achdut Haawoda Dawida Ben-Guriona, który został przewodniczącym Mapai. Powiązana z Histadrutem, co uczyniło ją w okresie międzywojennym dominującą siłą w żydowskim życiu politycznym w Palestynie.

Merkaz – hebr. centrum, centrala.

Moaca, l. mn. moacot – hebr. rada.

Moszwaw (hebr., l. mn. moszawim) – osada, wioska. Spółdzielnia rolnicza, podobna do kibucu, dopuszczająca jednak posiadanie przez członków własności prywatnej. Moszwaw owdim, moszwaw pracowniczy, to spółdzielnia, w której kooperatywa zajmuje się kupnem potrzebnych materiałów i sprzedażą produktów rolnych, ale podstawową jednostką produkcji i konsumpcji jest rodzinne gospodarstwo rolne.

Obozy pracy przymusowej – obozy tworzone na terenie Generalnego Gubernatorstwa: od sierpnia 1940 r. w dystrykcie lubelskim i krakowskim, a od wiosny 1941 r. również w dystrykcie warszawskim. Pracowali w nich, m.in. przy budowie dróg i umocnień, melioracjach i regulacji rzek, podlegający przymusowi pracy Żydzi pomiędzy 14. i 60. rokiem życia. Więźniów często bito, w niektórych obozach dokonano egzekucji. Większość więźniów wracała do getta z obozów w bardzo ciężkim stanie fizycznym i psychicznym. Ze względu na brak ochotników do obozów od wiosny 1941 r., najczęściej nocą, Niemcy przy pomocy Żydowskiej Służby Porządkowej i policji granatowej przeprowadzali w getcie łapanki. Ich ofiarą padali zazwyczaj ci, których nie stać było na łapówki, tj. najubożsi mieszkańcy getta.

Olah (r. ż.), **oleh** (r. m.), l. mn. **olim** – jednostka bądź grupa dokonująca alii.

Policja polska (Polnische Polizei) – zwana potocznie granatową, składała się z funkcyjna-

riuszy przedwojennej Policji Państwowej, zajmowała się utrzymywaniem porządku. Podlegała niemieckiej policji porządkowej.

„Przewarstwowienie” – postulowane przez ruch syjonistyczny jeszcze przed wojną działania mające na celu upodobnienie społeczno-ekonomicznej struktury społeczności żydowskich do struktury innych społeczeństw, zakładające zatem redukcję liczby osób pracujących w handlu i powiększenie liczby pracowników fizycznych i manualnych, zatrudnionych w przemyśle, rzemiośle i nade wszystko rolnictwie. Termin ten został przejęty przez nazistów i wykorzystany przy wprowadzeniu przymusu niewolniczej pracy. W niektórych gettach (np. w Łodzi) powołano „komisje przewarstwowień” zajmujące się zwiększaniem „produktywizacji”, m.in. przez objęcie przymusem pracy dzieci.

Punkt – potoczna nazwa schroniska dla uchodźców i przesiedleńców. W momencie największego napływu uchodźców i przesiedleńców do getta warszawskiego, wiosną 1941 r., w getcie funkcjonowało 165 punktów i mieszkało w nich około 17 tys. osób. Z braku innych pomieszczeń, punkty tworzone w synagogach, kinach czy mieszkaniach prywatnych. Były one nieustannie przeludnione i panowały w nich katastrofalne warunki sanitarne i bardzo wysoka śmiertelność.

Rada Żydowska (niem. Judenrat) – organ administracji społeczności żydowskiej wprowadzony przez Niemców na początku okupacji. Do jego obowiązków należał nadzór nad wypełnianiem rozporządzeń niemieckich na terenie getta, w tym dostarczanie robotników do prac przymusowych. Rady żydowskie odpowiedzialne były też za zapewnienie porządku w getcie, pomoc społeczną, szkolnictwo i opiekę zdrowotną. Swoje zadania Rada Żydowska wypełniała przy pomocy bardzo rozbudowanej administracji, podlegała jej też Żydowska Służba Porządkowa. Dla wielu mieszkańców getta, w tym dla działaczy podziemnych młodzieżowych organizacji syjonistycznych,

Rada Żydowska była symbolem niemieckiej okupacji, w jej składzie znajdowali się jednak również działacze, którzy w ramach ograniczeń hitlerowskich starali się prowadzić jak najefektywniejszą politykę społeczną. Rada Żydowska w Warszawie składała się z 24 członków, na jej czele stał inżynier Adam Czerniaków.

Rewizjoniści, także: syjoniści-rewizjoniści – prawicowe ugrupowanie syjonistyczne, utworzone przez Zeewa Żabotyńskiego. Opowiadali się za utworzeniem państwa żydowskiego w Palestynie drogą walki zbrojnej, odrzucali możliwość porozumienia z ludnością arabską, potępiali politykę brytyjską w Palestynie jako niezgodną z zasadami mandatu.

Sefardyzycy, Żydzi sefardyjscy – Żydzi kręgu śródziemnomorskiego, „hiszpańscy” i lewantyńscy, należący do kręgu kultury ladino, naznaczonej wpływami romańskimi i arabskimi.

Snif (hebr. oddział) – jednostka organizacyjna Droru.

Sochnut – zob. **Agencja Żydowska**.

Strefa Osiedlenia (hebr. Tochum Hamoszaw) – zachodnia część Imperium Rosyjskiego, w której w latach 1791–1917 pozwalano osiedlać się Żydom (z zakazem wszakże zamieszkiwania na wsi). Została ustanowiona ukazem Katarzyny II, obejmowała pas od Kowna do Odessy, w jej skład wchodziły ziemie polskie, litewskie, białoruskie, ukraińskie i mołdawskie.

Struktura Gordonii – Gordonia zbudowana była wedle modelu skautowego (szomrowego – szomer, hebr. strażnik). Podstawowym kryterium podziału na grupy w ramach organizacji był wiek uczestników. Grupa wiekowa nosiła nazwę szychwa (hebr. warstwa). Warstwę wychowanków, skautów, określano terminem cofim (l. poj. cofe), odpowiadającym polskiemu harcerzowi. Była to młodzież w wieku 12–16 lat. Warstwa starsza – bogrim (l. poj. boger, hebr. starsi) – odpowiadała polskim

grupom starszoharcerskim. Byli to ludzie już dojrzały, ukształtowany, dawni cofim, którzy albo mieli odbyć, albo już odbyli hachszarę i przygotowywali się do wyjazdu do Palestyny (alii). W ramach warstwy bogrim wyróżniano młodszych (mitorim, l. poj. mitorer), będących zazwyczaj przed hachszarą i stanowiących warstwę pośrednią między cofim a „pełnymi” bogrim, nazywanymi magszimum (l. poj. magszim, spełnieni).

Podstawową formą organizacyjną była kwuca (hebr. grupa), odpowiednik harcerek drużyny. Kwuca liczyła 10–15 cofim tej samej płci. Warstwa mitorim zorganizowana była w plugi (hebr. kompanie) – grupy koedukacyjne, których najważniejszym zadaniem było przygotowanie do odbycia hachszary. Kilka kwuc lub plug tworzyło gdud (hebr. batalion), odpowiednik harcerek szczepeu. W okresie przedwojennym gdud był formą obejmującą jedną warstwę wiekową. Gdudy łączyły się w gniazdo (ken), odpowiednik harcerek hufca. Gniazdo obejmowało już różne grupy wiekowe i płciowe na jednym terenie. Strukturą łączącą gniazda był okręg (galil, harcerek chorągiew), kierowany przez Komendę Okręgową (Hanhaga galilijot). Na szczycie hierarchii znajdowała się Komenda Naczelna (Hanhaga raszit). (B. Hillebrandt, *Konspiracyjne organizacje młodzieżowe w Polsce 1939–1945*, Warszawa 1973, s. 372 proponuje, by uznać kwucę za odpowiednik drużyny, gdud – hufca, gniazdo – chorągwi. Nie ulega jednak wątpliwości, że struktura, formy działania i zadania gdudu odpowiadają raczej harcerek szczeptowi – mimo że samo znaczenie nazwy przywołuje na myśl hufiec.)

Szekiel – ustalona podczas I kongresu Syjonistycznego w Bazylei (1897) opłata (cegiełka) na rzecz Światowej Organizacji Syjonistycznej, stanowiąca jednocześnie kartę członkowską organizacji. Szekiel uprawniał do głosowania podczas kongresów syjonistycznych. Opłata wynosiła pół dolara amerykańskiego.

Szomer (hebr. strażnik) – uczestnik ruchu skautowego.

Światowa Organizacja Syjonistyczna (ang. World Zionist Organization) – organizacja powołana z inicjatywy Teodora Herzla na I Kongresie Syjonistycznym w Bazylei (1897). Jej najwyższą władzą był Kongres zwoływany co dwa lata, między kongresami działaniami Organizacji kierowała wybierana przez Kongres dziesięcioosobowa Egzekutywa Syjonistyczna. W czasie II wojny światowej przewodniczącym Organizacji był Chaim Weizmann.

Tarbut, Żydowskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Tarbut” (hebr. kultura) – organizacja kulturalno-oświatowa działająca w Polsce od 1922 r., związana z ruchem syjonistycznym i propagująca nauczanie w języku hebrajskim, nowoczesną świecką kulturę hebrajską, wychowanie w duchu narodowym. Prowadziła świeckie szkoły i kursy dla dorosłych z hebrajskim jako językiem wykładowym oraz sieć bibliotek.

Tkuma (hebr. odrodzenie) – towarzystwo kulturalno-oświatowe działające w getcie warszawskim, popularyzujące język i kulturę hebrajską przez organizowanie wieczorów literackich i wystaw plastyków. Jej aktywnym działaczem był Icchak Kacnelson.

Wacha (niem. Wache, straż, posterunek) – warta przy bramach getta; szerzej: strzeżone wejście do getta.

WIZO, Women’s International Zionist Organization (ang. Międzynarodowa Syjonistyczna Organizacja Kobiet) – założona w 1920 r., do współzałożycielek należała Vera Weizmann, żona Chaima, prezydenta Światowej Organizacji Syjonistycznej. Organizacja zrzeszała kobiety zaangażowane w ruch syjonistyczny (w Europie i obu Amerykach) i wspierała kolonizację w Palestynie.

Żydowska Służba Porządkowa (niem. Jüdischer Ordnungsdienst), zwana też policją żydowską – formacja tworzona w gettach na okupowanych ziemiach polskich, oficjalnie podporządkowana radom żydowskim, fak-

tycznie zaś władzom niemieckim. Do jej zadań należało pełnienie służby przy bramach getta, egzekwowanie przymusu pracy, uczestniczenie w działalności przeciwepidemicznej. W wielu przypadkach jej działalność była bardzo źle oceniana, szczególnie ze względu na rolę odgrywaną podczas deportacji oraz posłuszne wykonywanie rozkazów władzy niemieckiej. W pierwszym okresie wielkiej akcji deportacyjnej latem 1942 r. policja żydowska eskortowała mieszkańców getta warszawskiego na Umschlagplatz. W Warszawie Służba Porządkowa stała się synonimem korupcji i nadużyć władzy, choć w jej działalność, szczególnie w pierwszym okresie, zaangażowana była pewna liczba przedwojennych działaczy społecznych i osób o dużym autorytecie moralnym.

Terminy związane z tradycją żydowską

Bet Hamidrasz (hebr. dom nauki) – miejsce studiowania tekstów religijnych, często także modlitwy, zazwyczaj istniejące przy synagodze. Jedno z najważniejszych centrów życia społeczności ortodoksyjnej.

Chasydyzm (hebr. chasid – pobożny) – ruch religijny o charakterze mistycznym zapoczątkowany w XVIII w. na terenie Podola i obejmujący swoim wpływem przede wszystkim tereny Polski i Litwy. Chasydyzm odrzucał tradycyjne instytucje religijne i postulował spontaniczność i entuzjazm w oddawaniu chwały Bogu. Wspólnoty chasydzkie koncentrowały się wokół przywódców religijnych – cadyków. Chasydzi noszą charakterystyczne ubrania: zazwyczaj czarne płaszcze oraz tzw. sztrejmlę – czapki obszyte lisim futrem.

Cheder – elementarna szkoła religijna, do której uczęszczali chłopcy w wieku 3–13 lat. Często mieściła się w prywatnym mieszkaniu nauczyciela.

Chewra kadisza (aram. święte bractwo) – bractwo bezinteresownie świadczące ostatnią posługę wobec członków wspólnoty.

Dybuk (hebr. przyłgnięcie) – duch zmarłego pragnący zawładnąć ciałem żywego człowieka.

Haskala (hebr. nauczanie, oświecenie) – nurt w kulturze żydowskiej, rozwijający się od końca XVIII w. pod wpływem idei europejskiego oświecenia. Postulował włączenie się w nurt zachodniej nowoczesności, krytyczną rewizję tradycji, często związany był z tendencją asymilacyjną.

Jamim Noraim (hebr. straszne dni) – dzień sięć dni między świętem Rosz Haszana a Jom Kipur, czas skruchy, pokuty i pojednania z Bogiem i ludźmi.

Jesziwa, jeszybot – uczelnia talmudyczna, dla chłopców w wieku od kilkunastu do dwudziestu kilku lat, którzy ukończyli cheder, elementarną szkołę religijną.

Jom Kipur (też Sądny Dzień, Dzień Pojednania) – święto o charakterze pokutnym obchodzone 10. dnia miesiąca tiszri (wrzesień–październik), kończące obchody związane z żydowskim Nowym Rokiem.

Jorcajt (żyd.) – rocznica śmierci według kalendarza żydowskiego.

Kidusz haszem (hebr. uświęcenie imienia Bożego) – gotowość do przyjęcia męczeństwa i śmierci za wiarę.

Maskil (hebr.) – człowiek oświecenia, wierzący w naukę i postęp.

Micwa (hebr.) – dobry uczynek, akt dobroczynności.

Misnaget (mitnaget) (hebr.) – sprzeciwiający się, przeciwnik ruchu chasydzkiego.

Mojre-hojroe (żyd.) – rabin rozstrzygający wątpliwości dot. przepisów religijnych.

Pesach (hebr. przejście) – święto obchodzone na pamiątkę wyzwolenia Żydów z niewoli

egipskiej. Pesach rozpoczyna się wraz z zachodem słońca w wieczór 14. dnia miesiąca nisan (kwiecień–maj) i trwa siedem dni w Izraelu, a osiem w diasporze. Pierwszy i ostatni z tych dni są świętami pełnymi, dni środkowe nazywane są chol hamoed (półświęto). Wieczorem pierwszego dnia Pesach odbywają się tradycyjne wieczerze sederowe, podczas których odczytywany jest tekst o ucieczce z niewoli egipskiej – hagada paschalna. Podczas trwania święta zastrzone są rygory koszerności i nie wolno używać zakwasu do pieczywa.

Pinkas (pinkes) (hebr. kronika) – księga z zapiskami dotyczącymi wydarzeń w danej gminie żydowskiej.

Purim – radosne święto obchodzone na pamiątkę opisanego w Księdze Estery ocalenia Żydów z rąk Hamana. Po udaremnieniu – dzięki królowej Esterze – planów Hamana powieszono jego samego i jego dziesięciu synów. Zwane też żydowskim karnawalem.

Rosz Haszana (hebr. początek roku) – święto żydowskiego Nowego Roku obchodzone 1. i 2. dnia miesiąca tiszri (wrzesień–październik). Przypomina o stworzeniu świata i dniu sądu ostatecznego.

Sidur (hebr.) – modlitewnik.

Simchat Tora (hebr. Radość Tory) – święto zakończenia rocznego cyklu czytania Tory, obchodzone po święcie Sukot.

Straszne Dni zob. Jamim Noraim.

Szawuot (też Święto Tygodni, Pięćdziesiątnica) – święto upamiętniające nadanie Tory na Synaju, obchodzone 49 dni po Pesach, szóstego dnia miesiąca siwan (koniec maja – początek czerwca). Jest to święto o charakterze rolniczym, tradycyjnie związane z zakończeniem żniw.

Sziwa (hebr. siedem) – siedmiodniowy okres ścisłej żałoby, trwający od dnia pogrzebu

bliskiego krewnego, obowiązujący dzieci, rodziców, rodzeństwo i współmałżonka zmarłego.

Talmud – opracowanie dorobku uczonych żydowskich żyjących w Babilonii i w Palestynie od III w. p.n.e. do VI w. n.e., na który składają się komentarze do Tory, wyjaśnienia przepisów prawnych, opowieści, midrasze; ma dwie części: Misznę i Gemarę. Stanowi podstawę judaizmu rabinicznego (współczesnego).

Tanach (hebr.) – Biblia. Słowo powstałe z trzech liter oznaczających trzy części Biblii (Tora, Newiim (Prorocy), Ketuwim (Pisma)).

Tora (hebr. nauczanie, prawo) – pierwsze pięć ksiąg biblijnych (Rodzaju, Wyjścia, Kapłańska, Liczb, Powtórzonego Prawa), ostatecznie została skodyfikowana ok. 622 p.n.e. Nazwą „Tora” oznacza się także rodłały – spisane na pergaminie zwoje Pięcioksięgu.

Tu Biszwat (hebr. 15 szwat) – dzień o charakterze półświętecznym, wyznacza koniec zimy i wiosenne przebudzenie przyrody.